

Б

Петро ВАРГАТЮК Балки Криворіжжя

Петро ВАРГАТЮК
(нар. в 1919 р.) - український історик, доктор історичних наук, засновник краєзнавства в Кривому Розі. Народився на Черкащині. Багато років викладав у Криворізькому педагогічному інституті. Нині живе й працює в Києві. Автор понад ста наукових праць, зокрема провідних з історії Криворіжжя. Вперше розвідку Петра Варгатюка "Балки Криворіжжя" опубліковано в газеті "Червоний гірник" (18 січня 1994 р.).

*Петро Варгатюк.
Кривий Ріг.
Фото 1960-х років.*

У трьох кілометрах на південь від Великої Дубової Балки, проти вигину річки вліво, пролягла балка Кам'яниста, а ще далі на південь, у селі Покровському, проти лівобережного села Катеринівка, - балка Сучкова. Обидві ці балки в нижній частині були пересипані: прокладалася шосейна дорога, зводилися будинки. Верхів'я ж балок обрушили під час видобувних робіт на Шмаковському руднику.

Біля перехийка, де Саксагань робила майже замкнену кільцеву петлю (Галковський Кут), розташована балка Ковальська. О.М. Поль дослідив у цій балці стоянку людини кам'яного віку, знайшов примітивно оброблені кременні знаряддя, уламки глиняного посуду, частини кісток мамонта. Але балка зникла під час видобутку на руднику Галковського.

В районі Карнаватки знаходилась балка Іванова, а на протилежному, лівому березі Саксагані, за твердженням Л.Семечкіна, - балка Гайдамацька, за даними С.Конткевича, балка Березина. При цьому, балку Гайдамацьку Л.Семечкін описує так само, як Велику Дубову. Цю неясність, напевне, могли б з'ясувати місцеві краєзнавці.

Біля Карнаватки високі стрімкі береги ріки сходяться з двох боків як своєрідні Гераклові стовпи. За ними і до впадіння в Інгулець Саксагань тече через котлоподібну улоговину з підвищеним лівим і дещо відлогішим, але також підвищеним правим берегом. Обидва береги порізані балками, з яких лише частина має назви.

Зліва на південь від Березиної, - широка полого балка Лихмана, тепер забудована. В двох-трьох кілометрах на південь - Сушкова балка. Назву їм дали імена місцевих селян. Балка Сушкова розташована між Пушкінською і Лермонтовською вулицями, її верхів'я зруйноване обваллями від вибухових робіт, а гирло заховане в трубу під багатоповерховим будинком і реконструйованою площею Визволення.

Справа від Саксагані вздовж краю підвищеного контуру долини на чотири кілометри простяглась балка Кандибіна. В гирлі вона була широкою, ділилася на кілька рукавів. Лівий з них виходив на Саксагань поблизу з'єднання вулиць Української з Миколаївською (тепер - імені В.І.Леніна), правий - там, де стадіон "Спартак" межує з парком "Правди". За часів "рудної лихоманки" у цій балці, на Тарапаковському, Лихманівському, Кандибінському пластах відкрилось понад 30 дрібних рудників. Але з їх власників поталанило лише одиницям. В 20-30-ті роки тут діяли рудники "Змичка" та імені МОДРУ. Після Великої Вітчизняної війни видобуток руди на цих підприємствах припинився.

Серед безіменних балок правобережної Саксагані привертають увагу дві, які починаються за колишньою залізничною станцією Карнаватка і продовжуються обабіч вул. Кременчуцької. Далі вони впадають у річку. У правій з них у давнину протікав струмок, були криниці. Тепер

Петро ВАРГАТЮК

Балки Криворіжжя

*Кривий Ріг. Карачунівський
геологічний природний пам'ятник.
Фото 1970-х років.*

рудоуправління імені С.М. Кірова скидає сюди підземні води. А тим часом, ці місця - історичні. Їх знало не одне покоління чумаків і запорожців, які користувалися Кизикерменським шляхом. Цей шлях починався в Кременчуці і прямував через водорозділ між Інгульцем і Саксаганню на переправу в Саксаганську долину, далі обходив Інгулець зліва, простував на Берислав (Кизикермен) і Перекоп.

Нижче злиття з Саксаганню в Інгулець впадає кілька безіменних та поіменованих балок. Серед них - балка Червона, а за Чорногоркою - балки: Мохорова і Галахова. Балка Червона - найдовша серед балок Криворіжжя. Вона починається біля селища Довгинцеве, продовжується між Соцмістом і металургійним комбінатом "Криворіжсталь". Через її верхів'я від станції Довгинцеве до станції Червона і далі проходить Інгулецька вітка залізниці.

Назва станції Червона походить від назви сусідньої балки. Так було від її відкриття. Але в 70-ті роки ретиві і безграмотні адміністратори дали цій і двом сусіднім станціям нові імена: "Кривий Ріг-Сортувальний", "Кривий Ріг-Головний", "Кривий Ріг-Західний". Мабуть, вони не знали, що творили. Адже слово-прикладка узгоджується з основним терміном, а не його назвою. Правильно назвати ці станції мали б так: "Кривий Ріг-Сортувальна", "Кривий Ріг-Головна", "Кривий Ріг-Західна".

На дні балки теж був струмок. У повоєнний час в районі Соцміста збудовані дві греблі, утворилися ставки, які зразу стали зоною відпочинку городян. Погано лише, що сюди скидає відпрацьовані води металургійний велетень. За другою греблею відкривалася широка і глибока долина. Справа в неї мав виходити Червоний рудний пласт (звідси і назва балки). Тут, як і в Великій Дубовій Балці, знайдені сліди стародавніх розробок і плавок руди. Колись тут діяли 12 рудників-кар'єрів, а в 30-х роках частина шахт рудоуправління імені Ілліча. Нижче балка густо забудована з двох боків аж до трамвайної колії, а гирлом своїм впадає в Інгулець поблизу млина і хлібозаводу.

Закінчуючи, скажу: мета цієї статті полягає не тільки в описанні того, що безповоротно зникло, а й в прагненні закликати краєзнавців, охоронців природи, всю громадськість берегти й облагороджувати те, що залишилось. Бажано взяти на облік усі балки на річці Інгульці від Карачунів до Гданцівки, від НКГЗК до міста Інгульця. Як тільки з'являться на це кошти, засадити їх кущами і деревами, рекультивувати обвали старих кар'єрів, балок та насипів породи. Екологія в місті поліпшиться.